

M. Depaepe, L. van Rompaey, *In het teken van de bevoogding. De educatieve actie in Belgisch-Kongo (1908-1960)* (Leuven, Apeldoorn: Garant, 1995, 254 biz., f45,-, ISBN 90 5350 304 8).

'Vroeger waren de Congoleezen wilde mensen, maar nu zijn ze min of meer beschaafd. De missionarissen bouwen kapellen, scholen en hospitalen in Kongo. Zij onderwijzen de negers en leeren ze lezen, schrijven, teekenen, rekenen, Fransch en allerlei ambachten. Reeds veel negertjes zijn gedoopt en leven als brave christenkinderen', aldus een voormalig Vlaams schoolboek.

Depaepe en Van Rompaey onderzoeken het Belgische onderwijsbeleid in de Kongo-kolonie tussen 1908 en 1960, met een inleiding vanaf 1885 betreffende de 'onafhankelijke Kongo-staat': de privé onderneming van de Belgische koning Leopold II. Het onderwijs was grotendeels in handen van katholieke missiecongregaties. Op het hoogtepunt in de jaren dertig zaten 5000 Belgische religieuzen in de Kongo-missie. Zij vormden een moreel tegenwicht voor de economische exploitatie van het aan delfstoffen rijke gebied. De auteurs onderscheiden derhalve een 'koloniale triniteit': overheid, missie en bedrijfsleven.

Het onderwijs aan de gekoloniseerde Kongoleezen impliceerde een grote dubbelzinnigheid; enerzijds moest het hen ontwikkelen, anderzijds mochten ze niet te bewust worden, want dat zou opstandigheid bevorderen. Het missie-onderwijs hield weinig rekening met de autochtone cultuur, al kreeg die vanaf de jaren dertig meer aandacht binnen progressieve groepen in de missie. Uiteindelijk echter was de grondhouding dezelfde, ook bij de progressieven. De educatieve politiek van de missie was vooral een 'pedagogiek van de onderdrukkers'. De auteurs verzetten zich echter tegen het idee van een 'grootschalig opvoedingscomplot tegenover de zwarten'. De meeste missionarissen hadden goede bedoelingen, al staat dit los van de gevolgen van hun werk. Het niveau van het missieonderwijs bleef over het algemeen laag. Praktisch onderricht, zoals landbouwwerkzaamheden, vormden meestal een belangrijk onderdeel. Scholen waren daarmee gedeeltelijk werkplaatsen met gratis arbeidskrachten.

Godsdienstonderricht had ook een aanzienlijk aandeel. Het inboezemen van vrees voor God was het beste middel om kinderen 'wijs' en 'braaf' te maken. Voor het onderwijs werd aangeraden om bij de gebruikelijke verhalen over de hel geen platen te gebruiken waarop alleen blanken afgebeeld stonden; dit zou onder de zwarten een verkeerde indruk wekken.

Middelbare scholen waren er slechts weinig. Hier werd ook geschiedenisles gegeven. De lessen 'Vaderlandse Geschiedenis' richtten zich vooral op de periode na 1830, want de geschiedenis van de overheersing van de Belgen door buitenlandse mogendheden zou het aanzien van het moederland aantasten.

Volgens de auteurs zijn er parallellen tussen ontwikkelingen in België en in Kongo, zoals de schoolstrijd in de jaren vijftig, waarbij de katholieke missie een deel van haar grote machtspositie verloor aan de protestante missie en aan de overheid. Overigens schenken de auteurs over de voorgaande periode weinig aandacht aan de (veelal niet-Belgische) protestante missie. In de jaren vijftig groeide de ontevredenheid met de oude machthebbers. Uiteindelijk werd Kongo in 1960 een aparte staat. De auteurs leggen een link met het heden door te willen aantonen — zonder een 'schuldvraag' te stellen voor het 'eigentijdse debacle van opvoeding en onderwijs in Zaire' — dat een deel van de tegenwoordige problemen samenhangt met de inplanting van een westers opvoedings- en onderwijssysteem.

Veel aandacht is er voor de politieke verwickelingen tussen missie en overheid en voor de verschillende stromingen binnen de missie zoals 'adaptionisme', 'assimilationisme' en 'associationisme'. De uitvoerige beschrijvingen gaan wel ten koste van de overzichtelijkheid.

Evenmin overzichtelijk is het zeer uitgebreide notenapparaat, dat gemiddeld een kwart van iedere pagina vult. De 'Bibliografische oriëntatie' vermeldt slechts een selectie van de gebruikte publicaties. Het vereist daardoor soms veel bladeren voor het vinden van een volledige titelvermelding. Een aparte conclusie ontbreekt. De studie bevat tenslotte een namenlijst van de 130 Belgische congregaties in Kongo, plus een persoons- en plaatsnamenregister.

Mark van Deursen

M. Doddema-Winsemius, M. van Essen en J. Dekker, ed., *De jongen Jaap Kann. Aantekeningen (1914-1918) van de pedagoog Otto Barendsen* (Baarn: Intro, 1996, 128 blz., f 24,90, ISBN 90 5574 101 9).

Dit egodocument haalt de puberteitsjaren van een betrekkelijk gewone middelbare-schooljongen van rijke komaf onder het stof vandaan. De aantekeningen van de huisonderwijzer Otto Barendsen (1879-1923) over zijn *remedial teaching* aan Jaap Kann (1900, Den Haag-1944, Auschwitz) lagen tientallen jaren onontdekt in het archief van de Rijksuniversiteit te Groningen. Otto Barendsen, een bentgenoot van bevlogen onderwijsvernieuwers als Theo Thijssen en Jan Ligthart, had in een twintigtal schoolschriften zeer uitgebreid zijn ervaringen en gesprekken met en observaties over Jaap Kann genoteerd, met het kennelijke voornemen ooit daarop een studie over puberteitspsychologie te baseren, iets wat juist in die tijd van 'de ontdekking van de jeugd' vaker ondernomen werd. Toen dit plan door Barendsens vroegtijdige dood werd verijdeld, is het materiaal beschikbaar gesteld aan de beroemde Groningse hoogleraar in de psychologie Heymans, die het evenwel versmaadde. Enkele jaren geleden werd het teruggevonden door de psychologe Mien Doddema-Winsemius, die het vervolgens uitgaf in samenwerking met de afdeling Historische Pedagogiek te Groningen en in overleg met de kinderen van Jaap Kann. De drie bezorgers hebben een selectie gemaakt uit de schriften ten einde een handzaam en thematisch opgezet boekje te kunnen leveren. Ze zorgden voorts voor toelichtende en verbindende teksten en voor enkele pagina's noten. Het boekje is fraai uitgegeven, voorzien van foto's en in typografisch opzicht vind ik het een juweeltje.

Jaap komt in het boekje naar voren als een aardige en wat zwaartillende jongen uit een welgesteld Haags bankiersgezin. Jaap was zich, evenals zijn familie, ervan bewust joods te zijn en hij legde zelfs zionistische sympathieën aan de dag, maar zijn milieu was in hoge mate geassimileerd aan de Nederlandse bourgeois cultuur.

Omdat zijn vader betrokken was bij het kort tevoren opgerichte Nederlandsch Lyceum onder de leiding van de latere Leidse hoogleraar in de pedagogiek Casimir ('Kaas' in het middelbare-schooljongenstaaltje van Jaap), was het vanzelfsprekend dat Jaap naar deze modelschool ging. Het uitzonderlijke docentencorps, de reformpedagogische aanpak en de onderwijskundige snufjes konden er niet voor zorgen dat het Jaap op school goed ging. Zijn ouders huurden Barendsen in om Jaap huiswerkbegeleiding te geven. Barendsen en zijn echtgenote gingen een tweede, ja bijna een eerste thuis voor Jaap vormen. In gesprekken en brieven maakte hij hen deelgenoot van zijn wederwaardigheden en zijn puberleed, onder meer veroorzaakt door onbeantwoorde verliefdheid, lastige ouders, heerszuchtige broers en veeleisende leraren. Zoals het een romantische jongen vergaat, zocht Jaap troost in dagdromen, die in zijn geval vooral betrekking hadden op vliegmachines, waarmee hij bijvoorbeeld Jeruzalem vanuit de lucht zou gaan verkennen, voordat hij het later zou opkopen en er de modernste stad ter wereld met de allerbeste scholen van zou maken.